

Умовні скорочення

УНПЛ – Українські народні пісні з Лемківщини / Зібрав О.Гижа / за ред. С.Грици. – К.: Музична Україна, 1972. – 397с.

Nina Svystun. Peculiarities of the functioning of personal names in Ukrainian folk songs.

Personal names, used in Ukrainian folk songs from lemky, their peculiarities and use are described in the article.

Key words: *anthroponym, variant and invariant of name, lemko folk song, onym, personal name.*

Наталія ШУЛЬСЬКА (Луцьк)

© 2009

ЛЕМКІВСЬКІ ВІДАПЕЛЯТИВНІ ПРІЗВИЩА, СПІВВІДНОСНІ ІЗ ЗАХІДНОПОЛІСЬКИМИ ПРІЗВИСЬКАМИ

У статті проаналізовані лемківські відапелятивні прізвища, співвідносні із західнополіськими прізвиськами. Простежено діалектний аспект онімних одиниць. Для системної характеристики прізвищ лемків і вуличних назв поліщуків виділено десять лексико-тематичних груп.

Ключові слова: *прізвище, прізвисько, лексико-тематична група.*

Сучасна антропонімна система мови репрезентована офіційними онімами (прізвищами, іменами, патронімами) з одного боку та неофіційними (прізвиськами, варіантами імен) – з іншого. У говірковому мовленні функціонують переважно неофіційні назви – прізвиська або вуличні найменування та варіанти імен. Фіксуючи діалектний матеріал, важливо акцентувати і на власних назвах. Всі антропонімічні одиниці взаємопов'язані та взаємопроникні. Особливо це стосується прізвищ і прізвиськ, які протиставлені на рівні “офіційне ім'я” – “неофіційне ім'я”. Ці антропоніми генетично споріднені, що видно з ланцюга історичної номінації особи “прізвисько – прізвище – ім'я – прізвисько” [Коваль: 158].

У процесі становлення багатьох прізвищ важливу роль відіграли відпрізвищеві назви, співвідносні з прізвиськами, які мотивовані зовнішніми і внутрішніми особливостями денотатів, подібністю, родом занять, етнічною приналежністю тощо.

У статті аналізуємо лемківські відапелятивні прізвища, співвідносні із західнополіськими прізвиськами. Матеріал роботи склали лемківські прізвища, наведені С. Панцьо у монографії “Антропонімія Лемківщини” (Тернопіль, 1995 – цитуючи прізвища, у круглих дужках указуємо сторінку), а також західнополіські прізвиська, зібрані автором. Частина вуличних назв жителів Західного Полісся взято із картотеки Ономастико-діалектологічної лабораторії Волинського національного університету імені Лесі Українки., що вміщені у першому томі “Словника прізвиськ північно-західної України” (Луцьк, 2009).

У зазначеній монографії С. Панцьо досліджує власні найменування українського населення, яке проживало до кінця XVIII і початку XIX ст. на території Галицької Лемківщини [Панцьо 1995: 3]

Спостереження показують, що в основі багатьох лемківських відапелятивних прізвищ і західнополіських прізвиськ покладені однакові лексеми. Очевидно, це мотивовано тим, що твірною базою таких прізвищ у певний час послужили неофіційні індивідуальні чи родові найменування. С. Панцьо зауважує, що “кожна лексема, яка в XIX ст. функціонувала у лемків як прізвище, раніше (у допрізвищевий період) протягом свого часу виконувала роль прізвиська [Панцьо 1995: 25]”. “Прізвища типу *Дуб, Гуня, Галушка, Копито* спочатку були прізвиськами, оскільки твірні апелятиви первісно могли позначати людину, хоч тільки метафорично. Проте встановити метафоричне значення кожної з таких основ не завжди вдається. Так, наприклад,

Бараном могли прозвати людину і за її впертість, і за її тупість, і за її кучеряве волосся” [Панцьо 1995: 48].

Р. Осташ так характеризує лемківське прізвище **Бендас**, яке походить від діалектного апелятива *béndas* ‘похмурий’ [Панцьо 1994: 45]: “Слово, про семантику якого тепер знають хіба діалектологи, та й вживається це слово як апелятив уже кілька сотень років, на якому етапі ставало прізвищем, і чим більше забувався конотативний відтінок слова, тим швидше воно “мігрувало” в сторону родового вуличного прізвища, а потім і прізвища” [Осташ: 121].

Характеризуючи лемківські відапелятивні прізвища, співвідносні із західнополіськими прізвищами, виділяємо десять окремих лексико-тематичних груп (далі ЛТГ), у яких першим подаємо лемківське прізвище, а другим співвідносне з ним західнополіське прізвище з мотивацією (якщо вона відома).

1. ЛТГ *“ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД ЛЮДИНИ”*. Сюди відносимо назви, які характеризують ріст, статуру, особливості ходи, зовнішні вади людей (19%): **Носаль** (113) – *Носаль* ‘з великим носом’ (Окорськ Лк В), **Біленький** (96) – *Біленький* ‘з білим волоссям’ (Цумань Квр В), **Біліца** (96) – *Біліца* ‘зі світлим волоссям’ (Хочин Дбр В), **Сухий** (120) – *Сухий* ‘худий’ (Дерно Квр В), **Моргуля** (112) – *Моргулька* ‘часто кліпає очима’ (Бодячів Квр В), **Карлик** (105) – *Карлик* ‘низького росту’ (Четвертня Мн В), **Пузак** (116) – *Пузак* ‘з великим животом (Любешів В), **Зубань** (105) – *Зубань* ‘великі зуби’ (Залужне Лк В), **Рижий** (116) – *Рижий* ‘з рудим волоссям’ (Журавичі Квр В), **Сліпак** (118) – *Сліпак* ‘не бачить на одне око’ (Одєради Квр В), **Малий** (110) – *Малий* ‘низького росту’ (Городище Квр В), **Кривуля** (108) – *Кривулька* ‘накульгує’ (Млинок Зр Р), **Жеребний** (104) – *Жеребний* ‘з великим животом’ (Замшани Рт В), **Бурій** (97) – *Бурій* ‘мав на тілі темні плями’ (Полиці К-К В), **Масляний** (111) – *Масляний* ‘міцної статури’ (Гайове Квр В), **Брила** (97) – *Брила* ‘повний’ (Словатичі Квр В), **Сивий** (118) – *Сивий* ‘зі сивим волоссям’ (Завітне Квр В), **Кудла** (108) – *Кудла* ‘на голові кудли’ (Ветли Лбш В), **Малюта** (110) – *Малюта* ‘худий і малий’ (Берестяни Квр В), **Мальований** (110) – *Мальований* ‘дуже гарний’ (Датинь Рт В), **Гора** (101) – *Гора* ‘міцної статури’ (Лище Лц В), **Куцак** (109) – *Куцак* ‘невисокий’ (Четвертня Мн В), **Великий** (98) – *Великий* ‘високого росту’ (Пнівню К-К В), **Жовтий** (104) – *Жовтий* ‘з блідим обличчям’ (Холоневичі Квр В), **Гладкий** (100) – *Гладкий* ‘високий і повний’ (Качин К-К В).

2. ЛТГ *“ВНУТРІШНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЮДИНИ”*, основу якої становлять антропонімні одиниці, які описують поведінку, риси характеру, звички, уподобання носіїв (14%): **Бабій** (95) – *Бабій* ‘який любить жінок’ (П’ятидні В-В В), **Мудрий** (112) – *Мудрий* ‘дуже розумний’ (Білосток Лц В), **Обух** (113) – *Обух* ‘неповороткий’ (Ківерці В), **Німчик** (113) – *Німчик* ‘мовчазний’ (Жидичин Квр В), **Галас** (99) – *Галас* ‘голосно говорить’ (Журавичі Квр В), **Сікач** (118) – *Сікач* ‘який усім цікавиться’ (Розниця Мн В), **Вихор** (99) – *Вихор* ‘швидко ходить’ (Хоцунь Лбш В), **Галай** (99) – *Галай* ‘швидко говорить’ (Холопичі Лк В), **Плакса** (115) – *Плакса* ‘багато плакав’ (Берестяни Квр В), **Телеп** (120) – *Телеп* ‘безвідповідальний’ (Ватин Гр. В).

3. ЛТГ *“РІД ЗАНЯТЬ”*, яка складається з антропонімів, що прямо вказують на рід діяльності денотатів (17%): **Дудик** (104) – *Дудик* ‘грає на дудці’ (Дроздні Квл В), **Коваль** (106) – *Коваль* (Липно Квр В), **Бондар** (97) – *Бондар* ‘який робив бочки’ (Риковичі Ів В), **Дяк** (104) – *Дяк* (Романів Лц В), **Мельник** (111) – *Мельник* (Берестяни Квр В), **Майор** (110) – *Майор* (Звози Квр В), **Маляр** (110) – *Маляр* (Дубно Р), **Кучер** (109) – *Кучер* (Знамирівка Квр В), **Кухар** (108) – *Кухар* (Лемешів Гр В), **Купець** (108) – *Купець* (Сильно Квр В), **Крамар** (108) – *Крамар* (Лопавше Дм Р), **Кравець** (108) – *Кравець* (Мостище К-К В), **Косар** (107) – *Косар* (Гута Рт В), **Козяр** (106) – *Козяр* ‘який полює на диких кіз’ (Берестяни Квр В), **Слюсар** (118) – *Слюсар* (Романів Лц В), **Пастух** (114) – *Пастух* (Оріхове Рт В), **Муляр** (112) – *Муляр* (Велика Осниця Мн В), **Столяр** (119) – *Столяр* (Пульмо Шц В), **Ткач** (120) – *Ткач* (Домашів Квр В).

4. ЛТГ *“ДЕТАЛІ ПОБУТУ”*. Відносно назви на позначення побуту чи його деталей, які стали твірними основами лемківських і західнополіських антропонімів (7%): **Бак** (95) – *Бак* ‘який багато їсть’, **Бляха** (97) – *Бляха* ‘часто вживає це слово’ (Тумин Лк В), **Баняк** (96) – *Баняк* ‘за формою голови’ (Журавичі Квр В), **Бубен** (97) – *Бубен* ‘з великим животом’ (Чорниж Мн В), **Торба** (120) – *Торба* ‘повна’ (Воєгоща К-К В), **Мотика** (112) – *Мотика* ‘постійно працювала на городі’ (Баківці Лц В), **Рогач** – *Рогач* ‘гостра на язик’ (Лаврів Лц В), **Сокира** (118) – *Сокира* ‘висока’ (Карпилівка Рв Р), **Коцюба** (107) – *Коцюба* ‘висока і худа’ (Липно Квр В), **Шпилька** (124) – *Шпилька* ‘худий’ (Холоневичі Квр В).

5. ЛТГ “ЇЖА І ПРОДУКТИ ХАРЧУВАННЯ”. Відносимо антропоніми з реаліями на позначення їжі і продуктів харчування (5%): **Пиріжок** (115) – *Пиріжбк* ‘любив пиріжки’ (Чорниж Мн В), **Сметана** (118) – *Сметана* ‘з білим волоссям’ (Мирне Гр В), **Крупа** (108) – *Крупа* ‘невисокого росту’ (Турія Гр В), **Маслянка** (111) – *Маслянка* ‘любили пити свіжу маслянку’ (Холоневиці Квр В), **Борщ** (97) – *Борщ* ‘любить їсти борщі’ (Забужжя Лбм В).

6. ЛТГ “НАЗВИ ТВАРИН, ПТАХІВ, КОМАХ”. Описуємо назви тварин, птахів, комах, які покладені в основи власних іменувань людей (10%): **Козуля** (106) – *Козуля* ‘ходить, підстрибуючи’ (Шклинь Гр В), **Коник** (107) – *Коник* ‘високий’ (Заячиці Лк В), **Кіт** (106) – *Кіт* ‘любить сметану’ (Карпилівка Квр В), **Бугай** (97) – *Бугай* ‘кремезний’ (Берестяни Квр В), **Тхір** (121) – *Тхір* ‘з рудим волоссям’ (Журавники Гр В), **Бобер** (97) – *Бобер* ‘з великими зубами’ (Жорнище Квр В), **Миша** (112) – *Миша* ‘низького росту’ (Турійськ В), **Орел** (113) – *Орел* ‘з великим носом’ (Берестяни Квр В), **Слимак** (118) – *Слимак* ‘прискіпливий’ (Ковель В), **Когут** (106) – *Когут* ‘умів співати по-півнячому’ (Сильно Квр В), **Криса** (108) – *Криса* ‘некрасива’ (Берестяни Квр В), **Сова** (118) – *Сова* ‘мовчазна’ (Берестяни Квр В), **Лисиця** (109) – *Лисиця* ‘хитра’ (Горохів Квр В), **Лось** (110) – *Лось* ‘кремезний’ (Миків Квр В), **Медвідь** (111) – *Медвідь* ‘за особливостями ходи’ (Луцьк В), **Борсук** (97) – *Борсук* ‘повний’ (Луцьк В), **Качур** (106) – *Качур* ‘гордий’ (Велицьк Квл В), **Шершень** (124) – *Шершень* ‘лінивий’ (Берестя Дбр Р), **Муха** (112) – *Муха* ‘швидка’ (Берестяни Квр В), **Павук** (114) – *Павук* ‘повільний’ (Скреготівка Квр В), **Гніда** (100) – *Гніда* ‘підлий’ (Луцьк В).

7. ЛТГ “НАЗВИ РОСЛИН”, у якій характеризуємо антропоніми, утворені від флорономів (9%) : **Біб** (96) – *Біб* ‘виросував біб’ (Текля Ст. В), **Корч** (107) – *Корч* ‘у якого подвір’я заросле корчами’ (Великий Обзир К-К В), **Липа** (109) – *Липа* (Постійно Кс В), **Лоза** (110) – *Лоза* ‘струнка’ (Стобихва К-К В), **Лопух** (110) – *Лопух* ‘у якого стирчать вуха’ (Хочин Дбр В).

8. ЛТГ “АНАТОМІЧНІ ПОНЯТТЯ”. Відносимо прізвиська і прізвиська, в основах яких анатомічні поняття (7%): **Борода** (97) – *Борода* ‘носив бороду’ (Звози Квр В), **Грива** (101) – *Грива* ‘з густим волоссям’ (Тур Рт В), **Зуб** (104) – *Зуб* ‘з великими зубами’ (Годомичі Мн, Змінець Лц В), **Печінка** (115) – *Печінка* ‘любив повторювати а спечі йогó ліхо’ (Вишнів Квр В), **Шийка** (124) – *Шийка* (Сильно Квр В).

9. ЛТГ “ЕТНІЧНА ПРИНАЛЕЖНІСТЬ”, у якій аналізуємо антропоніми, утворені від етнонімів (8%): **Басараб** (96) – *Басараб* (Сильно Квр В), **Грек** (101) – *Грек* ‘дід жив у Греції’ (Печихвости Гр В), **Жидик** (104) – *Жидик* ‘низький’ (Забужжя Лбм В), **Поляк** (115) – *Поляк* ‘приїхав з Польщі’ (Берестяни Квр В), **Лях** (110) – *Лях* ‘переселенець’ (Гать Лц В), **Москаль** (112) – *Москаль* ‘проходив службу в російській армії’ (Козятин Гр В), **Німець** (113) – *Німець* ‘не місцевий’ (Звози Квр В), **Поліщук** (115) – *Поліщук* ‘родом із Полісся’ (Чаруків Лц В), **Турок** (121) – *Турок* ‘мовчазний’ (Четвертня Мн В), **Молдаван** (112) – *Молдаван* ‘родом із Молдови’ (Сильно Квр В), **Татарин** (120) – *Татарин* ‘за зовнішністю’ (Берестяни Квр В).

10. ЛТГ “РОДИННІ ВІДНОСИНИ”. До цієї групи відносимо найменування людей, в основах яких реалії на позначення сімейно-родинних зв’язків (4%): **Братик** (97) – *Братик* ‘усе ділить по-братськи’ (Забужжя Лбм В), **Кумцьо** (108) – *Кумцьо* ‘так називає свого кума’ (Черемошне Квл В), **Сирота** (118) – *Сирота* ‘який не має батьків’ (Пальче Квр В).

Лемківські відапелятивні прізвиська становлять 42% від загальної кількості прізвиськ лемків [Панцьо 1995: 47], тоді як західнополіські прізвиська – 15% від зібраного антропонімного фактажу.

Отже, проведений лінгвістичний аналіз антропонімних одиниць Лемківщини і Західного Полісся засвідчив, наскільки автохтонні лемківські відапелятивні прізвиська і західнополіські прізвиська, тому, очевидно, тут можна говорити і про широту функціонування і проникнення вуличних назв, і про інтерференційні процеси у двох говорах, і про ментальну спорідненість окремих етнографічних груп українського населення.

Умовні скорочення назв областей

В – Волинська

Р – Рівненська

Умовні скорочення назв районів

В-В -Володимир-Волинський
Гр – Горохівський
Дбр – Дубровицький
Дм – Демидівський
Зр – Зарічненський
Ів – Іваничівський
Квл – Ковельський
Квр – Ківерцівський
К-К – Камінь-Каширський

Кс – Костопільський
Лбш – Любешівський
Лк – Локачинський
Лц – Луцький
Мн – Маневицький
Рв – Рівненський
Рт – Ратнівський
Ст – Старовижівський
Щц – Шацький

ЛІТЕРАТУРА

- Коваль:** Коваль А. Життя і пригоди імен. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 154 – 163.
Осташ: Осташ Р. Из життя сучасних українських прізвищ // Українська пропріальна лексика: Матеріали наукового семінару 13-14 вересня 2000 р. – К.: Київ, 2000. – С. 115-121.
Панцьо 1995: Панцьо С. Антропонімія Лемківщини. – Тернопіль: Книжк.-журн. в-во “Тернопіль”, 1995. – 132 с.
Панцьо 1994: Панцьо С. Антропонімія Лемківщини у загальноукраїнському контексті // Проблеми регіональної ономастики. Тези доп. і повід. наук. семінару. – К., 1994. – С. 44 – 45.
СП: Словник прізвищ північно-західної України: У 3-х т. Т.1: А-И / Упорядник Г. Л. Аркушин. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – 412 с.
Volnicz-Pavłovska: Volnicz-Pavłovska Eva. Antroponimia łemkowska na tle polskim i słowackim XVI – XIX wiek. – Warszawa, 1993. – 340 s.

Natalia Shulka. The surnames of Lemcivshina, formed from the common names wich correlative with the nicknames of habitants of Western Polissya.

In the article the surnames of Lemcivshina, formed from the common names wich correlative with the nicknames of habitants of Western Polissya are analysed,. Traced dialectal aspect of these units. Ten lexical-thematic groups are selected for system description.

Key words: surname, nickname, lexical-thematic group.

Марія НАЛИВАЙКО (Тернопіль)

© 2009

СУЧАСНІ ПРІЗВИСЬКА ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ З ЛЕМКІВЩИНИ

У статті аналізуються відантропонімні та відапелятивні прізвиська переселенців з Лемківщини. Матеріал зібрано експедиційним шляхом на території Львівщини.

Ключові слова: *відантропонімне прізвисько, відапелятивне прізвисько, прізвисько.*

Сучасна українська офіційна антропонімійна система складається з трьох компонентів – прізвища, імені, по батькові. Проте такий спосіб іменування фактично обмежується письмовою фіксацією, поступаючись в усному мовленні неофіційним назвам. І якщо українським антропонімам – прізвищам та іменам – присвячено низку монографічних праць (Р.Керсти, Ю.Редька, І.Фаріон, М.Худаша, П.Чучки та ін.) та дисертацій, у яких аналізується регіональна історична та сучасна офіційна антропонімія (Б.Близнюк, Г.Бучко, С.Панцьо, Г.Панчук, Н.Рувьова, С.Шеремета), то неофіційні засоби та способи ідентифікації іменувань людей досліджені ще недостатньо. Вивчення українських прізвищ розпочалося із праць М.Сумцова, В.Охримовича, І.Франка, В.Ястребова, І.Крип’якевича, І.Сухомлина. Здебільшого окремі питання